

שיעור ראשון – איסור אכילה ושתייה ביום הכיפורים; חולה שיש בו סכנה;

אכילה ושתייה פחות מכשיעור

1. איסור אכילה ושתייה ביום הכיפורים
2. שיעור האכילה והשתייה המחייבת כרת
3. בין איסורי אכילה ושתייה בכל התורה לאיסורים אלו ביום הכיפורים
4. אכילה ושתייה פחות מכשיעור
5. חולה שיש בו סכנה

איסור אכילה ושתייה ביום הכיפורים

אחד מחמשת העינויים שנצטוונו עליהם ביום הכיפורים הוא איסור אכילה ושתייה, כפי שנאמר בתורה (ויקרא טז, כט):

”וְהִיְתָה לָכֶם לְחֻקֹּת עוֹלָם בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ תִּעַנּוּ אֶת־נַפְשֵׁיכֶם וְכָל־מְלֶאכֶה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֲזָרָח וְהַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם”.

האוכל ושותה ביום הכיפורים, מבטל את מצוות העשה על עינוי הגוף ביום הכיפורים, וכן עובר על איסור לאו שיש בדבר¹, ונענש בעונש כרת, כפי שנאמר בתורה (ויקרא כג, לב):

”כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תִעָנֶה בְּעָצָם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמִּיהָ”.

מלבד אכילה ושתייה, נצטוונו על שלשה עינויים נוספים ביום הכיפורים:

”יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה” (משנה יומא עג, ב).

כפי שמבואר בגמרא (שם עד, א), אין בשאר העינויים עונש כרת. הראשונים נחלקו האם הם אסורים מן התורה או מדרבנן.²

שיעור האכילה והשתייה המחייבת כרת

שיעור האכילה המחייב בכרת הוא ככותבת הגסה (תמר גדול). הלכה למשה מסיני היא. שיעור זה שונה מיתר איסורי האכילה שבתורה ששיעורן בכזית, מפני שאכילת יום הכיפורים נאסרה מפני שהיא סותרת את העינוי עליו נצטוונו, ושיעור ביטול העינוי ויישוב

¹ בפסוקי התורה לא מצינו אזהרת לאו מפורשת. הגמרא ביומא פא, א עוסקת בשאלה מהו המקור לאיסור לאו על אכילה ושתייה ביום הכיפורים.

² עיינו תוספות יומא עז, א ד”ה דתנן, ושאלות שאילתא קסז.

דעתו של האדם הוא ככותבת³. שיעור זה שווה בכל אדם, בין ננס ובין ענק, שאף הענק דעתו מתיישבת בכך, אף אם לזמן מועט⁴.

בשיעור השתיה המחייב כרת ביום הכיפורים נחלקו בית שמאי ובית הלל, שלבית שמאי שיעורה ברביעית, ולבית הלל, וכך הלכה, שיעורה הוא "כמלוא לוגמיו". האוכל או שותה כשיעור זה תוך כדי "אכילת פרס" – חייב כרת. בשונה מאכילה, שיעור מלוא לוגמיו משתנה בכל אדם לפי מה שהוא⁵.

וכך שנינו במשנה (יומא עג, ב) :

"האוכל ככותבת הגסה, כמוה וכגרעינתה, והשותה מלא לוגמיו - חייב. כל האוכלים מצטרפין לככותבת, וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו. האוכל ושותה אין מצטרפין".

בין איסורי אכילה ושתייה בכל התורה לאיסורים אלו ביום הכיפורים

בקובץ הערות (יבמות סימן עג ס"ק ג-ה, קובץ שיעורים פסחים אות קצז) חוקר, האם גדר האיסור הוא עצם האכילה והשתייה, או "ביטול העינוי". כלומר: אם נמצא היכי תמצוי שבה תתקיים אכילה שאינה מבטלת את העינוי – האם היא אסורה? וכמו כן, אם יתבטל העינוי שלא על ידי אכילה – האם הדבר אסור?

ביבמות (קב, ב) נחלקו אביו ורבי האם נעילת "אנפיליא" (נעל בד) אסורה ביום הכיפורים או לא. אביו אוסר נעל בד שיש בה "כתיתי" – חתיכות מוכין ועור רך, "ומשום תענוג", שיש לו בלבישתן. לעומתו, רבי טוען "ומשום תענוג, בלא מנעל (אם אינן נחשבות "מנעל" מצד עצמן) ביום הכיפורים מי אסירי? והא רבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק (היה כורך סודר על רגלו ויוצא ביום הכיפורים)!"

הקובץ הערות מבאר את המחלוקת על פי החקירה: לדעת אביו, גוף האיסור הוא ביטול העינוי, ולכן גם נעל מבד, אף על פי שאינה עונה לגדר "לבישת הסנדל" משום שאינה מעור, אסורה משום התענוג שיש בלבישתה, ואילו לרבי, נאסר גוף המעשה גרידא, ואם נעל מעור אינה נחשבת "מנעל" היא אינה אסורה גם אם מתבטל העינוי בלבישתה.

האחרונים דנו בהבדל נוסף שיכול להתקיים לאור חקירה זו. השאגת אריה (שו"ת סימן עו) מחדש, שאף על פי שבכל התורה הכלל הוא שאין לוקים על איסורי אכילה אלא דרך אכילתם (פסחים כד, ב), כגון האוכל חלב חי, מכל מקום ביום הכיפורים חייב אף באכילה בדרך זו, משום שביום הכיפורים לא נאמר לשון "אכילה", אלא לשון "עינוי", וחוב הכרת תלוי ב"נפש אשר לא תעונה", ומשום כך בכל דרך שבה אינו מעונה, אפילו אם זה שלא

³ דברי רבי, בברייתא יומא פ, א.

⁴ יומא פ, ב ומאירי.

⁵ יומא פ, ב; רמב"ם שבייתת עשור ב, א; טוש"ע או"ח תרי"ב, ט.

כדרך אכילה, חייב. אמנם הרבה אחרונים חולקים עליו, ופוטרים גם ביום הכיפורים אכילה שלא כדרך הנאתה, עיין הערה.⁶ וכתב הקובץ הערות, שלכאורה הדבר תלוי בהגדרת האיסור ביום הכיפורים, שאם גוף האיסור הוא בביטול העינוי, צודקים דברי השאגת אריה, אבל אם האיסור הוא בדומה לשאר איסורי התורה ותלוי ב"מעשה אכילה", אם כן האוכל שלא כדרך אכילה לא יתחייב בכרת.

כיוצא בזה דנו לגבי חצי שיעור, ראה להלן שנחלקו בזה רבי יוחנן וריש לקיש, ואת הדיון הספציפי אם חצי שיעור אסור לכל הדעות מן התורה ביום הכיפורים. וכתב המועדים וזמנים (חלק ו סימן כז ד"ה ולכאורה), שאם נאמר שגוף האיסור ביום הכיפורים איננו מעשה האכילה אלא ביטול העינוי, אם כן כיון שלמדנו ששיעור האיסור הוא בככותבת, הרי שרק ככותבת מיישבת דעתו של אדם ובה מתבטל העינוי, אבל בפחות מכך עדיין הוא מעונה, ואין זה כשאר חצי שיעור האסור מן התורה, שכל כמות כלשהי אסורה בפני עצמה, מה שאין כן כאן שעדיין לא הגיע לאיסור עצמו שהוא ביטול העינוי.

אכילה ושתייה פחות מכשיעור

בתלמוד ביומא (עג, ב – עד, א) ישנה מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש האם חצי שיעור אסור מן התורה או מדרבנן. להלכה, איסורו מן התורה, כמו שכותב הרמב"ם (הלכות שביעת העשור פרק ב הלכה ג):

"אכל או שתה פחות משיעור זה - אינו חייב כרת, אף על פי שהוא אסור מן התורה בחצי שיעור, אין חייבין כרת אלא על כשיעור, והאוכל או השותה חצי שיעור מכין אותו מכת מרדות".

ובירושלמי (תרומות פרק ו' הלכה א'), אמרו, שגם ריש לקיש מודה ביום הכיפורים שחצי שיעור אסור בו מן התורה. האחרונים כתבו כמה ביאורים בדברי הירושלמי הללו. הגר"א (בפירושו לירושלמי) מבאר, שעיקר הציווי הוא על העינוי, ובאכילה של פחות מכשיעור כבר לא נתענה והתיישבה דעתו, ומה שאין כן באיסורי התורה שנאמר בהם לשון "אכילה", וקיימא לן שפחות משיעור כזית אינו בגדר אכילה.

חולה שיש בו סכנה

---

⁶ לדעת השאגת אריה מסכים הישועות יעקב (או"ח סי' תריב סק"א). בין הפוסקים החולקים ופוטרים: נודע ביהודה תנינא סימן קטו (בתשובה מבן המחבר), כתב סופר או"ח סימן קיא, שואל ומשיב מהדורה ג' חלק א סימן תב, מהרש"ם חלק א סימן קכד.

כמו בשאר מצוות התורה, למעט שלש עבירות החמורות, פיקוח נפש דוחה את איסור האכילה והשתייה ביום הכיפורים, וחולה שיש בו סכנה מותר באכילה ושתייה, כפי ששינונו ביומא (דף פב עמוד א):

"עוברה שהריחה - מאכילין אותה עד שתשיב נפשה. חולה מאכילין אותו על פי בקיאיין, ואם אין שם בקיאיין - מאכילין אותו על פי עצמו, עד שיאמר די".

הלכה פשוטה זו נפסקה ברמב"ם (שביתת עשור ב, ח-ט), ובשולחן ערוך (אורח חיים סימן תרי"ח).

על כל פנים, גם להלכה, שיש איסור מן התורה על אכילת פחות מכשיעור ביום הכיפורים, מכל מקום אין בדבר חומרת עונש כרת אלא איסור לאו בלבד⁷, ולכן אכילה כזאת קלה יותר מאכילת שיעור שלם. משום כך, כשיש צורך להאכיל חולה שיש בו סכנה, אם הוא יכול להסתפק באכילה ושתייה פחות מכשיעור תוך זמן אכילת פרס, כך יש לנהוג. מקור הדין, הוא בדברי הרמב"ן (תורת האדם ענין הסכנה), אותם מביא הרא"ש (יומא פרק ח סימן יג). בגמרא בכריתות (יג, א) מצינו:

"קתני: התירו לה לעוברה לאכול פחות מכשיעור מפני הסכנה. מפני הסכנה, אפילו טובא נמי תיכול! אמר רב פפא, הכי קתני: הותרו לה לעוברה פחות מכשיעור אפילו טובא מפני הסכנה".

כלומר: עדיף שהמעוברת הזקוקה לאכילת מאכלים טמאים תאכל אותם מספר פעמים רב, בכל פעם פחות מכשיעור, מאשר שתאכל בפעם אחת כדי שיעור אכילה. על כך כותב הרמב"ן:

"ונראה שאף בחולה עושין כך, כדי להקל מעליו מאיסור כרת ומלקות - לאיסור בלבד".

עם זאת, הרמב"ן מבהיר, שבמידה ומבחינים שהחולה זקוק לאכילה כשיעור – יש לתת לו זאת מיד ולא לנסות להאכילו קודם פחות מכשיעור. הרא"ש מוסיף על כך:

"ונראה לי, דבחולה אין עושין כן אלא ע"פ רופא, אם אומר שיספיק לו להאכילו ממנו מעט מעט. וכן בעוברה נמי, אם אין דעתה מיושבת בכך - צריך להאכילה כשיעור".

נראה מדברי הרא"ש, שללא הנחיית רופא שניתן להסתפק בשיעורים – אין מקום לנסות זאת, וחובה לתת לו כל צרכו מיד.

וכך נפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן תרי"ח, ז-ח):

"כשמאכילין את העוברות או את החולה, מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור. הלכך מאכילים אותו כשתי שלישי ביצה בינונית, וישהו כדי אכילת ארבעה ביצים. והשתיה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא "כדי שישלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו. וישקוהו פחות מאותו שיעור, וישהו בין שתיה לשתיה כדי

⁷ יומא עג, ב; רמב"ם שביתת עשור ב, ג; טוש"ע או"ח סימן תרי"ב, ה.

אכילת ארבעה ביצים, ולפחת ישהו בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית. ואם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים לו, או שהחולה אמר כן, או שנסתפקו בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו (מיד)."

בעניין זה נודע חידושו של הגר"ח מבריסק. לדעתו, יש חילוק משמעותי בין שני חולים שמאכילים אותם ביום הכיפורים. האחד, הוא חולה שכעת מצבו הוא שיש בו סכנה. והשני, הוא חולה שכעת מצבו הוא שאין בו סכנה, אלא שישנו חשש שאם לא יאכל, יבוא לידי סכנה. לדעתו, רק לגבי החולה השני יש לבדוק את האפשרות להאכילו פחות מכשיעור, אבל מי שכבר כעת הוא חולה שיש בו סכנה – אין להתחשב בכך כלל ויש להאכילו כמה שירצה.

וכך כותב הרב שלמה זיון זצ"ל בספרו "המועדים בהלכה" (עמוד פא):

"וסח לי הרב רי"ל דון-יחייא ז"ל, שרבי חיים סולובייצק ז"ל סיפר לו, שכשנתקבל לרב בבריסק, הורה לחולים ביום הכפורים שיש בהם סכנה לבלי להמתין בכדי אכילת פרס, ולאכול כל צרכם. חברו עליו חכמי בריסק, ושאלוהו, הא כיצד? הרי זה נגד השלחן ערוך וכל הפוסקים? אולם ר' חיים הראה להם את טעמו, והם הודו לו. אמנם למעשה נוהגים הרבנים ומורי הוראות בישראל כבשו"ע. הוא היה רגיל במקרים כאלה לומר: "כלום אני מקיל באיסורים? אדרבה אני מחמיר בפיקוח נפש".

ויבדל לחיים בנו הגר"י (זצ"ל) רבה של בריסק, עכשיו בירושלים, מסר לכותב הטורים את נימוקו היסודי של רבי חיים: "חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכו בשבת". ובהרב המגיד: "אפילו שאין במניעת דבר שעושין לו סכנה". ואם כן חולה שיש בו סכנה וצריך לאכול, הרי האכילה היא מצרכיו, כל מה שאוכל עד המדה הדרושה לו, מועיל לו, ואיך ניתן לו פחות מכשיעור, בשעה שגם היותר מכשיעור נצרך לו? הכלל: כל מה שיש בו כדי למעט הסכנה הוא מכלל צרכיו, שיום הכפורים וכל האיסורים נדחים מפניו. ולכן לא מצינו בגמרא להאכיל פחות מכשיעור אלא במעוברת. המעוברת עדיין איננה חולה כלל, ואין בה סכנה כלל, אלא שאם לא תאכל, תוכל לבוא לידי סכנה. ומכיון שדי לה בפחות מכשיעור - למה נאכילה יותר, והיא איננה חולה? מה שאין כן חולה שכבר הוא מסוכן בעצם, והאכילה מועילה לו.

לדעתו, אף השו"ע מודה לכך. הלשון מדוקדק בשו"ע "חולה שצריך לאכול ... אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן". הרי שאין המדובר אלא בחולה שאין בו סכנה, אלא שאם לא יאכל אפשר שיסתכן. חולה כזה דומה למעוברת, ואינו ענין לחולה שיש בו סכנה".

הב"ח, ה"ט"ז והמג"א (בסי' תרי"ח על השו"ע הנ"ל) כתבו, שנוהגים ליתן לפני החולה כל השיעור, ואומרים שהיום יום הכיפורים, ואם אתה חושש לסכנה תאכל הכל בבת אחת.